

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 2147-8171

9/1

9/1

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

2022

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt / Volume 9

Sayı / Issue 1

Dönem / Season Mart / March 2022

ISSN 2147-8171

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

JOURNAL OF ESKİŞEHİR OSMANGAZI UNIVERSITY
FACULTY OF THEOLOGY

ESOGUİFD

Cilt / Volume 9 ▶ Sayı / Issue 1
Dönem / Season Mart / March 2022
ISSN 2147-8171

Sayfa Tasarımı

İshak TEKİN

Kapak Tasarımı

Prof. Dr. Şirin ŐENGEL

Basım Yeri

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi

Baskı Tarihi

15 Mart 2022

İletişim

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Meşelik Kampüsü 26480 Odunpazarı
Eskişehir / Türkiye
Telefon: (0.222) 217 57 57
Faks: (0.222) 217 57 58
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

ESOGUİFD

ISSN 2147-8171

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

Cilt / Volume: 9 ▶ Sayı / Issue: 1

Yayıncı / Publisher

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dekan / Dean)

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Adına /

Owner on behalf of Eskişehir Osmangazi University
Faculty of Theology

Yazı İşleri Müdürü / Resp. Mang.

Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL
(Dekan Yardımcısı/ Vice Dean)

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi/

Eskişehir Osmangazi University
Faculty of Theology

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi İshak TEKİN
ishaktekin05@gmail.com

Editör Yardımcısı / Editorial Asst.

Arş. Gör. Barış ÇAKAN
bcakan73@gmail.com

Yayına Hazırlık ve Son Okuma

Arş. Gör. Barış ÇAKAN
bcakan73@gmail.com

Arş. Gör. Kevser AY
kevser_26_00@hotmail.com

Arş. Gör. Aynur KURT
aynurpalabiyik@gmail.com

Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN
esmatrkmn.76@hotmail.com

Basım ve Yayın Tarihi / Date of Publication

15 Mart / March 2021

Basım Yeri / Place of Publication

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi

Yönetim Yeri ve Adresi / Executive Office

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Meşelik Kampüsü, 26480

Odunpazarı, Eskişehir / Türkiye

Telefon: 0 (222) 217 57 57 Faks: 0 (222) 217 57 58

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

Alan Editörleri / Section Editors**Temel İslam Bil. / Islamic Sciences**

Doç. Dr. Sezai ENGİN sezaiengin52@hotmail.com 0000-0002-3716-483X	Dr. Öğr. Üyesi Abdylkader DURGUTİ abdulkaderdurguti@gmail.com 0000-0002-6003-5841
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ yaraz@ogu.edu.tr 0000-0003-1582-3176	Arş. Gör. Kevser AY kevser_26_00@hotmail.com 0000-0002-7333-0698

Felsefe ve Din Bilimleri / Philosophy and Theology

Doç. Dr. Kamil SARITAŞ saritaskamil@hotmail.com 0000-0003-4420-3881	Arş. Gör. Esmâ TÜRKMEN esmatrkmn.76@hotmail.com 0000-0003-3805-8112
---	---

İslam Tarihi ve Sanatları / Islamic History and Arts

Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL adiguzela63@gmail.com 0000-0002-4818-4051	Arş. Gör. Barış ÇAKAN bcakan73@gmail.com 0000-0003-4768-2689
--	--

Türkçe Edit./Turkish Language Edit.

Öğr. Gör. Nehri AYDİNÇE nehri.aydince@gmail.com 0000-0002-5849-9874	Arş. Gör. Aynur KURT aynurpalabiyik@gmail.com 0000-0002-7358-0312
---	---

İngilizce Editörleri / English Language Editors

Arş. Gör. Kübra YILDIZ kubrasitare@hotmail.com 0000-0002-6828-2214	Arapça Editörü/Arabic Language Editor Dr. Öğr. Üyesi Yusuf KARATAŞ ysfkrta@hotmail.com 0000-0003-3075-8755
--	--

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İbrahim MARAŞ Ankara University, Turkey ibrahimmaras@gmail.com	Prof. Dr. Yaşar SARIKAYA Giessen J. Liebig University, Germany Yasar.Sarikaya@islamtheologie.uni-giessen.de
Asst. Prof. Dr. Filip JAKUBOWSKI, Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland fj622@amu.edu.pl	Assoc. Prof. Dr. Mesut KAYA Necmettin Erbakan University, Turkey mesudkaya@hotmail.com
Assoc. Prof. Dr. Mutlu GÜL Bursa Uludağ University, Turkey mutlugulx@hotmail.com	Assoc. Prof. Dr. Cem ERDEM Adam Mickiewicz Üniversitesi cemerdem@gmail.com
Asst. Prof. Dr. Erşahin Ahmet AYHÜN Eskişehir Osmangazi University, Turkey eayhun@gmail.com	Asst. Prof. Dr. Tarık DURAN University of Belgrade, Serbia trkdrnr@hotmail.com
Assoc. Prof. Dr. Bellil ABDELKARIM Chadli Bin Jadid University, Al-Tarf, Algeria bellkar23@yahoo.com	Asst. Prof. Dr. Ahmet ÇAKMAK Atatürk University, Turkey ahmetcakmak@atauni.edu.tr

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Journal of Eskişehir Osmangazi University
Fakültesi Dergisi Faculty Of Theology
ESOGUİFD

ISSN 2147-8171

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

Yayın İlkeleri ve

Makale Değerlendirme Süreci

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
tarafından yayımlanır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
yılda iki kez yayımlanan
(15 Mart- 15 Eylül) uluslararası hakemli
bir dergidir.

Osmangazi İlahiyat Dergisi; araştırma makalesi, çeviri,
kitap değerlendirmesi, sempozyum değerlendirmesi ve
doktora tez özeti türündeki akademik çalışmaları
kabul eder.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
Din, Felsefe, Tarih öncelikli olmak üzere Sosyal ve
Beşeri Bilimler alanlarında gerçekleştirilen akademik
çalışmaları yayımlar.
Online dergi açık erişimdir.

Dizinlenme Bilgileri

EBSCO (Central & Eastern European Academic Source
(CEEAS))

Index Copernicus Master List

ULAKBİM-TR DİZİN

(Turkish National Database)

MIAR (Inform. Matrix for the Analysis of Journals)

BASE: Bielefeld Academic Search Engine

**The Publication Principles
and Rewiew Process**

*Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of
Theology* is published by Eskişehir Osmangazi
University Faculty of Theology.

*Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of
Theology* is an international peer-reviewed academic
journal issued twice a year (15 March - 15 September).

*Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of
Theology* accepts academicals studies such as research
article, translation, book review, symposium review
and doctoral thesis summary.

*Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of
Theology* publishes academic studies about Religion,
Philosophy, History as priority in the field of Social
Sciences and Humanities.

Electronic version of *Journal* is an Open Access.

Abstracting and Indexing Services

Indexing Start: 10.12.2020

Accepted: 28.10.2020

Accepted: 21.08.2020

Indexing Start: since 15 March 2019

Indexing Start: 03.09.2019

Indexing Start: 01.07.2019

Nureddin Zengî, Nadir Karakuş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021)

Nureddin Zengi, Nadir Karakuş (İstanbul: Ensar Publishing House, 2021)

Dr. Öğr. Üyesi Hasan TELLİ

Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Asst. Prof., Mersin University, Faculty of Islamic Sciences, Depart. of Islamic History and Arts, Mersin, Türkiye.
tellihasan@mersin.edu.tr

 0000-0002-9142-7469

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş Tarihi / Received	Makale Türü / Article Type	Kabul Tarihi / Accepted	Yayın Tarihi / Published
27 Kasım / October 2021	Kitap Tanıtımı / Book Review	03 Mart / March 2022	15 Mart / March 2022

Atıf Bilgisi / Cite as:

Telli, Hasan. "Nureddin Zengî, Nadir Karakuş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart 2022), 732-740.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1028399>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Nureddin Zengî, Nadir Karakuş (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021)

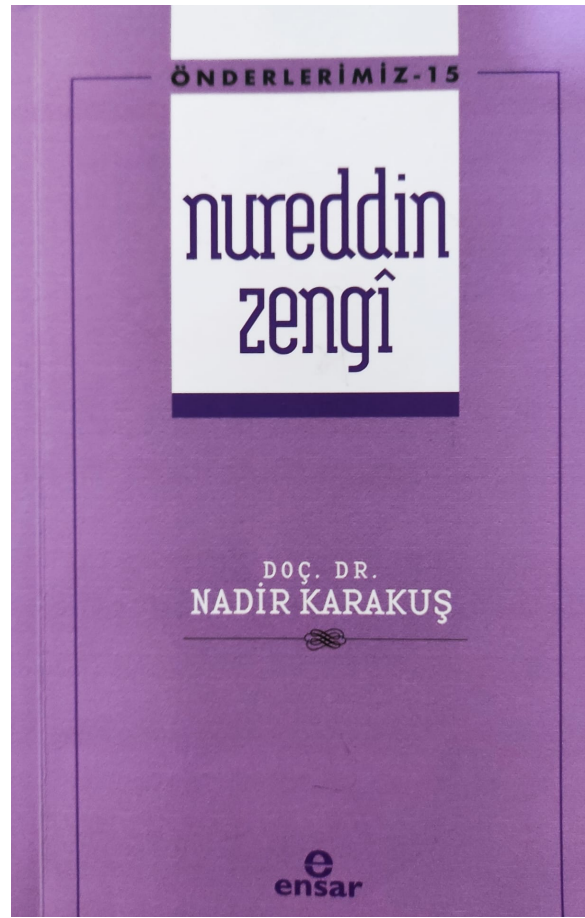
Özet ► 12. Yüzyılda Türk-İslam tarihinin önder şahsiyetlerinden birisi de Nureddin Zengî'dir. Haçlı ordusunun Kudus, Urfa, Antakya ve Trablusşam'ı ele geçirip burada küçük devletler kurduğu bir dönemde Zengiler hanedanının başına gelen Nureddin Zengî, Börilerin elinden Dimeşk ve Ba'lebek'i almış ve Mısır'ı ele geçirerek Fatimi Devleti'ne son vermiştir. Suriye-Mısır ekseninde İslam birliğini kuran Nureddin, Haçlılarla mücadele etmiştir. Bu anlamda Haçlı-Bizans ve Haçlı-Haşhaşi ittifaklarını mağlubiyete uğratmıştır. Geride Kudus'un fethedecek olan komutanı Selahaddin Eyyubî'yi bırakmıştır. 12. yüzyılın çalkantılı dünyasında önemli izler bırakan Nureddin Zengi hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan birisi de Nadir Karakuş tarafından kaleme alınan "Nureddin Zengî" adlı eserdir. Bu çalışmamızda Karakuş'un bu eseri tanıtılmaya ve kritik edilmeye çalışılmıştır. Eserin amacı, edebi üslubu, şekil özellikleri, hitap ettiği kitlesi, literatüre olan katkısı ve içeriği üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam tarihi, Zengîler, Nureddin Zengî, Nadir Karakuş.

Nureddin Zengî, Nadir Karakuş (İstanbul: Ensar Publications, 2021)

Abstract ► One of the leading figures of Turkish-Islamic history in the 12th century is Nureddin Zengi. Nureddin Zengi, who came to the head of the Zengid dynasty at a time when the Crusader army captured Kudus, Urfa, Antakya and Tripolitania and established small states here, took Damascus and Ba'lebek from the Böri and took Egypt and put an end to the Fatimid State. Nureddin, who established Islamic unity on the axis of Syria-Egypt, struggled with the Crusaders. In this sense, he defeated the Crusader-Byzantine and Crusader-Hashashi alliances. He left behind the commander of Qudus, who was to conquer, Selahaddin Eyyubi. There have been some studies about Nureddin Zengi, who left important traces in the turbulent world of the 12th century. One of them is the work named "Nureddin Zengî" written by Nadir Karakuş. In this study, this work of Karakuş has been tried to be introduced and criticised. Evaluations were made on the purpose of the work, its literary style, shape features, its audience, its contribution to the literature and its content.

Keywords: History of Islam, Zengis, Nureddin Zengi, Nadir Karakus.

Nadir Karakuş'ın çalışması, 12. yüzyılda yaşayan ve Türk-İslâm tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Nureddin Zengî'nin hayatını, siyasi mücadelesini ve dönemini konu edinmektedir. 2021 yılında ilk baskısını yapan eser, Ensar Yayınları'nın "Önderlerimiz" temalı serisinin bir parçası olarak yayın hayatına girmiştir. Bu seride "Hz. Ebû Bekir", "Hz. Ömer", "Hz. Osman" ve "Hz. Ali" adlı eserler de yayınlanmıştır. Sayın yazarın eseri, serideki diğer kitaplar gibi şekil özellikleri ve editöryal süreçleri açısından oldukça özenlidir. Dipnot ve kaynakça özenle hazırlanmıştır. Ayrıntılı dizine, resimlere, tablolara ve haritalara ise yer verilmemiştir.

Daha öncesinde "Hz. İbn Ümmü Mektûm", "Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler", "Haçlı Seferlerinde Av ve Avcı", "Haçlı Seferlerinde Tıp" ve "Haçlı Seferlerinde Sefehat ve Eğlence" adlı eserleri kaleme alarak hem biyografi hem de Haçlı seferleri üzerine uzmanlaşan Karakuş, bu sefer 12. yüzyılda Haçlılarla mücadele eden önder bir şahsiyetin biyografisiyle okurların karşısına çıkmıştır.

Müellif, eserini akademik, anlaşılır ve akıcı bir üslupla kaleme almıştır. Eserin sadece entelektüel düzeyde bilgi birikimi değil, geçmişin tecrübesinden yararlanılacak ve örneklik oluşturacak bir şahsiyetin tanıtılması gayesiyle yazıldığı anlaşılmaktadır. Eser sadece akademik bir çevreye değil genel halk kitlesine yönelik hazırlanmıştır. Bu nedenle eserde akademik tartışmalardan, yoğun dipnot ayrıntılarından ve görüş farklılıklarından uzak durulmuştur. Yer yer akılda kalıcı örnek hayat hikâyelerine yer verilmiştir. Eserde dili ve mişli geçmiş zaman kipleri kullanılmış ve konu edilen tarihi olaylar hikâye diliyle aktarılmıştır. Eserin temel hedefi Nureddin Zengî'nin mücadele ve kişiliğini ön plana çıkarmak olmuştur. Onun hakkında anlatılan menkıbelere yer verilmemiş ve gerçek kişiliği gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Eser, Nureddin Zengî'nin doğup büyüdüğü çevresini, ailesini, eğitimini, yönetim anlayışını, dönemindeki iç ve dış siyasi olaylarını, Haçlılar, Bizanslılar, Ermeniler ve Fatimîlerle olan ilişkilerini, döneminin ilmi ortamı, kültür, sanat ve sosyal yapısını bir bütün halinde ele alan biyografik bir çalışma olması açısından literatürde önemli bir boşluğu doldurmakta ve alana önemli katkılar sağlamaktadır. Tek ciltten oluşan eserin hacmi kısa tutulmuştur. Bu yüzden olsa gerek, Nureddin'in Artuklular, Anadolu Selçukluları, Danişmendliler ve İldenizliler gibi kuzey komşuları ile ilişkileri oldukça kısa ele alınmıştır.

Yazarın İslam tarihi ana kaynaklarının yanı sıra Batılı yazarların çalışmalarından da hayli istifade ettiği, hatta kaynaklarının yaklaşık %57'sinin Batılı yazarlara ait çalışmalar olduğu

görülmüştür. Nureddin Zengî ile ilgili ülkemiz literatüründe kitap,¹ yüksek lisans tezi,² makale,³ ansiklopedi maddesi⁴ ve roman⁵ türünde birçok başarılı çalışma yapılmış olmasına rağmen yazarın

¹ Abdulkadir Turan, *Haçlıların Kâbusu: Nüreddin Zengî*, (İstanbul: Erdem Yayınları, 2019); Harun Yılmaz, *Zengî ve Eyyübî Dimaşk'ında (1154-1260) Ulema ve Medrese*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017); Bahaeddin Kök, *Nüreddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumlar Tarihindeki Yeri*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

² Fatma İnce, *Nureddin Mahmud Zengî ve Haçlılar'la Mücadelesi*, (Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Mehmet Emin Yağmur, *Nureddin Mahmud b. Zengî'nin Haçlılar ile Mücadelesi*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Muhammed Türkücü, *Nureddin Zengî'nin Haçlılarla Mücadelesi ve Siyasi Birlik Çabası (1146-1174)*, (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Tuğçe Yıldırım, *Nureddin Mahmud Zengî ve İslam Tarihindeki Yeri*, (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Metin Dönmez, *Nüreddin Mahmud b. Zengî ve Selahaddin Eyyübî İlişkileri*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

³ Ahmet Kütük, "Nüreddin Mahmud Zengî'nin Kuzey Sınırdaki Hıristiyan Devletlerle İlişkileri (1146-1174)", *Journal of IslamicJerusalem Studies*, "Nureddin Zengî" Özel Sayısı, (2018), 51-68; Abdulkadir Turan, "Nureddin Mahmud Zengî'nin Faaliyetleri ile Dul Kalan Haçlı Kadınlarının Haçlılar Açısından", *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 139-160; Abdulkadir Turan, "Nüreddin Mahmud Zengî'nin Başarılarında Türkmenlerin Katkısı", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33/1 (2018), 205-234; Abdulkadir Turan, "Nüreddin Mahmud Zengî'nin Faaliyetlerinin Şekillenmesinde Depremlerin Etkisi", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* 3/6 (2017), 1-34; Abdulkadir Turan, "Nüreddin Mahmud Zengî Devri'nde (541-569/1146-1174) İlmiye Sınıfı", *Journal of IslamicJerusalem Studies*, "Nureddin Zengî" Özel Sayısı, (2018), 35-50; Füsün Kara, "Musul ve Çevresi: Zengiler Dönemi (1127-1233) Sosyal Hayat", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* IV/1 (2020), 45-60; Osman Gürbüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyübî Ailesinin Serüveni", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48 (2013), 387-405; Fatma İnce, "Nureddin Mahmud'un Haçlılar ve Bizans Devleti ile Münasebetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6 (2019), 1551-1579; Fatma İnce, "Nureddin Mahmud b. Zengî ve Selâhaddin Eyyübî İlişkileri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6 (2019), 1645-1672; Fatma İnce, "Ortaçağ'da İslâm/Türk-İslâm Tıbbının Parlak Bir Mümessili: Nureddin Hastanesi", *Journal of IslamicJerusalem Studies*, "Nureddin Zengî" Özel Sayısı, (2018), 69-90; Birsal Küçükspahioğlu, "Musul ve Halep Valisi İmâdeddin Zengî'nin Haçlılarla Mücadelesi", *Şarkiyat Mecmuası* (2020), 103-126; Ziya Polat, "Nureddin Zengî'nin Dimaşk Hâkimiyeti ve Bilâdüşşâm'da Birliğin Sağlanması", *Kadim Akademi SBD* 3/1 (2019), 1-15; Çağatay Gençtürk, "Selahaddin Eyyubi ve Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler", *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Aralık 2018), 51-61; Çağatay Gençtürk, "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ile Halep Atabeyi Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1 (2019), 47-54; Hüseyin Güneş, "Selahaddin Eyyubi Zamanında Nusaybin", *Mukaddime* 9/2 (2018), 17-30; Hayati Tetik, "Eğitim Kurumları Olarak Selâhaddin Eyyübî Döneminde Medreseler", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 265-286; Ömer Duran, "Nureddin Mahmud B. Zengî'nin Liderlik Politliği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/14 (2018), 499-512; K. Yaşar Kopruman, "Nureddin'in Faaliyeti", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 (1966), 505-520; Zekai Erdal & Hasan Menteşe, "Mardin Müzesi'ndeki Nureddin Zengî Sikkeleri", *Journal of IslamicJerusalem Studies*, "Nureddin Zengî" Özel Sayısı, (2018), 91-95; Abdulhalim Oflaz, "Nüreddin Zengî'nin, Salâhaddin Eyyübî Eliyle Gerçekleşen Hayalleri", *Journal of IslamicJerusalem Studies*, "Nureddin Zengî" Özel Sayısı (2018), 19-34; Muharrem Kesik, "Sultan I. Mes'ûd – Nüreddin Mahmûd b. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 83-99; Ömer Tay, "Sultan Nüreddin Zengî'nin Yaşamında Sûflilerin Yeri ve Onun Dönemindeki Tasavvufî Faaliyetler", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 984-1006.

⁴ Bahattin Kök, "Nüreddin Zengî, Mahmud", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/256-262.

bunlara atıfta bulunmaması ve iltifat etmemesi kısmî bir eksiklik gibi durmaktadır. Özellikle Nureddin Zengî ile ilgili değerli çalışmalar yapan Abdulkadir Turan, Harun Yılmaz, Bahattin Kök, Fatma İnce ve Çağatay Gençtürk gibi yazarların çalışmalarına bakılabilir.

Yazar eserini, takdim, önsöz, sonuç ve kaynakça haricinde 13 bölümde ele almıştır. Takdim yazısını Prof. Dr. Adnan Demircan ve Prof. Dr. Şaban Öz yazmıştır. Eserin ilk bölümde Nureddin Zengî'nin yaşadığı dönemin coğrafi ve siyasi çerçevesi çizilmiştir. Bu anlamda Suriye, Bahreyn, Filistin, Anadolu ve Mısır coğrafyasındaki siyasi ve askeri gelişmeler ele alınmıştır. Büyük Selçuklu Devleti'ndeki Melikşah'ın 1092'de ve Berkyaruk'un 1104 yılında vefatından sonra Selçuklu hanedanı arasında meydana gelen taht kavgaları, valilerin bu taht kavgalarına karışmaları, Bahreyn'deki Karmatîlerin Suriye'ye saldırıp bu toprakları yakıp yıkması, Anadolu Selçuklularının kurucusu Süleyman Şah'ın Tarsus ve Antakya'yı alması ve Halep meliki Rıdvan ile Dımaşk meliki Dukak arasındaki kavgalar üzerinde durulmuştur. Bölgedeki Nusayrîler, Dürziler, Süryanîler ve Marûnîlerin siyasi kargaşalara dâhil olduğu belirtilmiştir. Birinci Haçlı Seferiyle Haçlı ordusunun Anadolu'ya girerek İznik, Antakya ve Kudüs'ü ele geçirmesi, Kudüs'te Kudüs Krallığı, Urfa'da Urfa Kontluğu, Antakya'da Antakya Prensligi ve Trablusşam'da Trablus Kontluğu adıyla dört Haçlı devletçığının kurulması ve Haşhâşîlerin Dımaşk ve Halep'te yeni karışıklıklar ortaya çıkarması gibi siyasi çalkantılardan bahsedilmiştir.⁶ Yazar bu çalkantılı dünyayı Nureddin Zengî'nin perspektifinden günümüze yansıtmaya çalışmıştır.

Yazar, Nureddin Zengî'nin babası İmâdüddin Zengî'ye ayrı bir yer vermiş ve Selçuklular tarafından Musul valiliğine atanan İmâdüddin Zengî'nin Haçlı seferleri esnasında kutsal cihat hareketini başlatan ilk lider olduğunu, 1136'da Haçlılara karşı Lazkiye'de büyük bir zafer elde ettiğini, Urfa'yı fethedip Haçlıların kurduğu Urfa Kontluğunu yıktığını, en büyük hedefinin Suriye'nin bütünlüğünü sağlamak olduğunu ifade etmiş ve bu politikasının oğlu Nureddin'de büyük tesir bıraktığına dikkat çekmiştir.⁷

Nureddin Zengî'nin yetiştiği çevreden, eğitim ve yönetim hususiyetlerinden bahseden yazar, onun siyasi mücadelesini “İç Siyasi Olaylar” ve “Dış Siyasi Olaylar” başlıklarıyla anlatmıştır. Yazar, “İç Siyasi Olaylar” kapsamında; 1146 yılında babası İmâdüddin'in vefatından sonra Nureddin'in kimin tavsiyesi ve hangi nedenle Halep'i merkez edindiğine açıklık getirmiş, Musul'u merkez edinen kardeşi Seyfettin Gazi'yle taht kavgasına girişmeyişinin arka planına değinmiş ve Nureddin Zengî'nin, Urfa, Halep, Hama, Humus, Sincar, Caber, Dımaşk, Besni, Maraş, Rakka, Habur, Nusaybin ve Musul'da hâkimiyet kurarak Suriye'de bütünlüğü sağlama yolundaki mücadelesinden

⁵ Ali Emre, *Nureddin Zengi*, (İstanbul: Temmuz Yayınevi, 2018).

⁶ Nadir Karakuş, *Nureddin Zengî*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 11-17.

⁷ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 17-20.

bahsetmiştir.⁸ İç ve dış siyasi olaylar anlatılırken dönemin haritalarına eserde yer verilmemiştir. Okuyucunun zihin dünyasında olayların daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak için ilgili haritalar kullanılabilirdi.

Yazar çalışmasının en önemli ve hacimli bölümünü Nureddin Zengî'nin dış politikasına ayırmış ve "Dış Siyasi Olaylar" başlığı altında bu konuyu ele almıştır. Bu bölümde Nureddin Zengî'nin; Böriler, Fatimîler, Bizanslılar, Urfa Haçlı Kontluğu, Antakya Haçlıları, Trablus Haçlı Kontluğu, Kudüs Haçlı Krallığı ve Kilikya Ermeni Krallığı ile olan ilişkileri üzerine yoğunlaşmıştır.⁹ Yazar, Nureddin'in Haçlı ittifakına karşı yaptığı mücadelelerde bazen aynı siyasi olayları farklı başlıklar altında birkaç defa zikretme gereği duymuştur. Bu da bu olayların, farklı devletler penceresinden farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesine ve analiz edilmesine fırsat sunmuştur.

Müellif, Böriler ve Fatimîlerle ilişkiler çerçevesinde; Nureddin Zengî'nin, Haçlılarla ittifak kuran Börilerin elinden Dimaşk'ı ve Ba'lebek'i almasını, yönetim zafiyetinin yaşandığı Mısır'a sadık komutanı Şirkûh ve Selahaddin'i gönderip iki asırlık Fatimî devletine son vermesini, Mısır'a hâkim olarak Suriye-Mısır ekseninde İslam birliğini tesis etme mücadelesini ve başarı hikâyesini çarpıcı bir üslupla ele almıştır.¹⁰

Bizans ile ilişkiler çerçevesinde; Nureddin'in, Antakya'ya gelen Bizans İmparatoru Manuel'e karşı koyamayacağını anlayınca onunla anlaşma yapmak durumunda kalması, 1162 yılında Trablus Haçlılarına el-Bekîa'da yenilmesi ve iki yıl sonra Artuklularla beraber Hârim'de Bizans-Haçlı ittifakını mağlup etmesi üzerinde durulmuştur. Yazar onun fırsat bulduğu halde Antakya'yı kuşatmamasının arkasındaki nedeni Bizans gibi güçlü bir devletle komşu olmaktansa daha zayıf durumda olan Antakya Haçlı Prinkepsliği'yle komşu olmayı tercih etmesiyle izah etmiştir. Aldığı tedbirler sayesinde Bizans ve Kudüs Haçlı Krallığı'na karşı Mısır'ı koruduğu ve güçlü Bizans'a karşı Kilikya Ermeni Kralı Mleh'e destek verdiği ifade edilmiştir. Nureddin-Mleh ittifakının Bizans ordusunu mağlup etmesi hadisesine de yer verilmiştir.¹¹

Kitapta Nureddin Zengî'yi İslam tarihinde ön plana çıkaran en önemli özelliklerinden biri olan onun Haçlılarla mücadelesi ve onlara karşı elde ettiği zaferler konusu detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bunlar da "Urfa Haçlı Kontluğuyla İlişkiler", "Antakya Prinkepsliğiyle İlişkiler", "Trablus Haçlı Kontluğuyla İlişkiler" ve "Kudüs Haçlı Krallığıyla İlişkiler" başlığı altında ele alınmıştır. Nureddin Zengî'nin; Urfa'yı kuşatma altına alan Haçlı ordusuna karşı yıldırım harekâtı düzenlemesi ve onları yenilgiye uğratması, Haçlıların Güneydoğu Anadolu hâkimiyetlerini sona erdirmesi ve Halep'e kadar gelen Antakya Haçlı Prinkepsliği ordusunu Antakya'ya kadar kovalaması

⁸ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 26-40.

⁹ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 42-109.

¹⁰ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 42-52.

¹¹ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 53-62.

konusunun detayları verilmiştir. Kitapta Nureddin'in haçlılarla mücadelesinde bölgedeki diğer Müslüman liderlerle beraber hareket ettiğine vurgu yapılmıştır. Bu anlamda onun Dımaşk Atabeği Üner'le ittifak kurarak Dımaşk'a saldıran Kudüs Haçlı Krallığı ordusunu 1147'de bozguna uğrattığına ve II. Haçlı Seferiyle Akkâ'ya gelen ve 1148'de Dımaşk'a saldıran Haçlı ordusunu Üner ve Seyfeddin ile beraber mağlup etmesine değinilmiştir. Yazar, Nureddin'in Halep'e saldıran Antakya Haçlılarını 1148'de Yağra'da mağlup ettiğini, bu yılda Antakya-Maraş yolu üzerinde Asvad Ovası'nda gafil avlanarak Haçlı-Haşhaşi ittifakına mağlup olduğunu ancak ertesi yıl toparlandıktan sonra hücumu geçerek önce Harîm kalesini ele geçirdiğini ve sonrasında da Innib'de Haçlı-Haşhaşi birliklerini tam bir bozguna uğratarak büyük bir zafer elde ettiğini belirtmiştir. Eserde Nureddin'in Haçlı liderlerini esir alması olaylarına da vurgu yapılmıştır. Bu manada onun 2. Haçlı Seferi'yle Suriye'ye gelen ve Urayme Kalesi'ni ele geçiren Bertrand'ı mağlup ederek onu esir alması ve 1164 yılında müttefik Haçlı ordusunu Harîm önlerinde mağlup ederek Trablus Kontu III. Raymond'u ve Antakya Prinskepsi III. Bohemond'u esir alması olaylarına yer verilmiştir.¹² Yazar, Nureddin Zengî'nin Haçlılarla mücadelesini bölgede "İslam Birliğini" kurma çabası olarak değerlendirmiştir. Onun bu mücadelesinde ilim ve adaleti ön planda tuttuğuna da vurgu yapmıştır.¹³

Kitapta, Trablus Kontu II. Raymond'un bir Haşhaşi suikastçısı tarafından öldürülmesi üzerine bunu fırsat bilen Nureddin'in Humus toprakları içindeki Antartus'a akın etmesi, 1157'de Dımaşk topraklarına saldıran Kudüs Haçlılarına karşı cihat ilan etmesi, sefer şenlikleri düzenlemesi ve Haçlıları Taberiye gölünün kuzeyinde bozguna uğratması hususları üzerinde durulmuştur. Ayrıca onun 1164 yılında Kudüs Haçlı Krallığına bir sefer daha düzenleyerek Banyas Kalesi'ni fethetmesi, 1167'de Antakya-Trablus topraklarına başarılı bir sefer düzenlemesi ve Hospitalier şövalyelerine karşı başarılar elde etmesi, 1170'de hac ve tüccar kabilelerinin kâbusu olan Kerek Kalesi'ni kuşatması gibi konular etraflıca anlatılmıştır. Yazar, Haçlıların, Kudüs Haçlı Krallığında Nureddin korkusu yaşadığını ve bu korku nedeniyle aralarındaki taht kavgalarını dahi sonlandırdığını ifade etmiştir.¹⁴

Kitapta Nureddin dönemindeki ilmî, kültürel ve sanatsal ortam ile sosyal yapı tahlil edilmiş ve onun yaşadığı dönemin önemiyle ilgili hususlar ele alınmıştır. Bu kapsamda yazar onunla ilgili olarak okuyucunun zihninde şu bilgilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır; Nureddin Zengî, Halep, Dımaşk, Hama, Humus, Menbic gibi hâkim olduğu bölgelerde çok sayıda medrese açarak Hanefî ve Şâfiî âlimlerinin yetişmesini desteklemiş, Mu'tezilî ve Bâtınî fikirlere karşı Ehl-i sünnet akidesini savunmuştur. Dımaşk'ı Sünnîlerin merkezi haline dönüştürmeye çalışmıştır. Camiler, mescitler, darüşşifalar, misafirhaneler yaptırmış ve kültür ve sanatı geliştirmeye gayret etmiştir. O aynı zamanda İslam tarihinin ilk hadis medreseleri olan dârülhadis medreselerini açmıştır. Meşhur tarihçi İbn Asâkir Dımaşk'ta böyle bir dârülhadis medresesinde dersler vermiştir. Ebu'l-Mecd gibi

¹² Karakuş, *Nureddin Zengî*, 53-94.

¹³ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 144.

¹⁴ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 87-108.

nl tıpcılar hastalara Őıfa dađıtımıŐtır. Nureddin dönemi limleri, ilim dünyasında adeta bir yıldız geçidi gibi olmuştur. İbnü'l-Esr, Makdis, İbn Kesr, Mizz, İbn Teymiye, Nevev, Zeheb, İbn Kayyim el-Cevziyye ve Hseyn gibi limler Nureddin'in açtığı medreselerde yetiŐmiŐtir. Nureddin Kahire'ye hâkim olduktan sonra burada İsmil eğitim veren el-Ezher Camiini snn eğitim yuvasına dönüŐtürmüŐtür. Nureddin limlere, suflere ve Őairlere önem vermiş ve halk arasında ilim ve cihat ruhunu yaymak için Őiirler, mektuplar ve kitaplar yazdırtmıŐ ve halka dağıtılmasını sađlamıŐtır. Kudüs' Haçlılardan geri alma fikrini daima canlı tutmuŐtur. Bu anlamda Kudüs'n güzelliklerini ve önemini göklere çıkaran eserleri yazma geleneğini yeniden canlandırmıŐ ve bunları anlatan kitlesel toplantılar organize etmiştir.¹⁵ Yazar, Nureddin'in yönetime geçtikten sonra vezirlik, maliye, kadılık, divn gibi çeŐitli bürokratik makamlara atamalar yaptığına kısaca deđinmiŐtir.¹⁶ Ancak devletin veliahtlık, vezirlik, naiplik, valilik, dizdarlık, kadılık, divan, ktiplik, elçilik, muhtesiplik ve haberleŐmeyle ilgili kurumlarından pek bahsetmemiŐtir. Bu da Nureddin'in teŐkilatılık özelliğinin geri planda anlatılmasına neden olmuştur.

Yazar, Nureddin Zengî'yi mütevazı bir hayat yaŐamayı tercih eden, tüm enerjisini Suriye ve Mısır'ı birleŐtirmeye ve Kudüs' Haçlılardan kurtarmaya hasreden bir lider olarak vasıflandırmıŐtır. Adaletli, merhametli bir hükümdar olduğunu, kendisini Őikyet eden bir Őahıs için mahkemeye çıkıp yargılanmaktan çekinmediğini, bu sebeple de "el-dil" diye anıldığını belirtmiŐ ve onun adaletiyle ilgili birçok anekdot paylaŐmıŐtır. Onun en büyük hayalinin Kudüs' fethetmek olduğunu ifade etmiştir. Bu anlamda Mescid-i Aks için dillere destan bir minber yaptırdığını, kendisi olmasa da yetiŐtirdiđi ünlü komutanı Salahaddin-i Eyyb'nin 1187'de Kudüs' fethederek bu minberi Mescid-i Aks'ya getirip koyduğunu anlatmıştır. Oğuz Türklerinin ağırlıklı olduğu en-Nriyye adlı askeri birlikler kuran Nureddin'in haberleŐmede el-Mensib" denilen haberci güvercinleri kullandığına dikkat çekmiştir. Yazar son bölümlerde Nureddin'in eŐi ve çocuklarına dair bilgiler sunup onun 15 Mayıs 1174 tarihinde vefat ettiğini ve kabrinin Dımaşk'ta en-Nriyyet'l-Kbr Medresesi'nde olduğunu ifade etmiştir.¹⁷

Kaynakça

Duran, Ömer. "Nureddin Mahmud B. Zengî'nin Liderlik Politği". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/14 (2018), 499-512.

¹⁵ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 113-133.

¹⁶ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 24-26.

¹⁷ Karakuş, *Nureddin Zengî*, 133-144.

- Dönmez, Metin. *Nüreddin Mahmud b. Zengî ve Selahaddin Eyyûbi İlişkileri*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Emre, Ali. *Nureddin Zengi*. İstanbul: Temmuz Yayınevi, 2018.
- Erdal, Zekai & Menteşe, Hasan. "Mardin Müzesi'ndeki Nureddin Zengi Sikkeleri". *Journal of Islamicjerusalem Studies*, "Nureddin Zengi" Özel Sayısı, (2018), 91-95.
- Gençtürk, Çağatay. "Selahaddin Eyyubi ve Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler". *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Aralık 2018), 51-61.
- Gençtürk, Çağatay. "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan ile Halep Atabeyi Nureddin Mahmud Arasındaki Münasebetler". *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1 (2019), 47-54.
- Güneş, Hüseyin. "Selahaddin Eyyubî Zamanında Nusaybin". *Mukaddime* 9/2 (2018), 17-30.
- Gürbüz, Osman. "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 48 (2013), 387-405.
- İnce, Fatma. *Nureddin Mahmud Zengi ve Haçlılar'la Mücadelesi*. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- İnce, Fatma. "Nureddin Mahmud'un Haçlılar ve Bizans Devleti ile Münasebetleri". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6 (2019), 1551-1579.
- İnce, Fatma. "Nureddin Mahmud b. Zengi ve Selâhaddin Eyyûbî İlişkileri". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 6 (2019), 1645-1672.
- İnce, Fatma. "Ortaçağ'da İslâm/Türk-İslâm Tıbbının Parlak Bir Mümessili: Nureddin Hastanesi". *Journal of Islamicjerusalem Studies*, "Nureddin Zengi" Özel Sayısı, (2018), 69-90.
- Kütük, Ahmet. "Nüreddin Mahmud Zengi'nin Kuzey Sınırdaki Hıristiyan Devletlerle İlişkileri (1146-1174)". *Journal of Islamicjerusalem Studies*, "Nureddin Zengi" Özel Sayısı, (2018), 51-68.
- Kara, Füsün. "Musul ve Çevresi: Zengiler Dönemi (1127-1233) Sosyal Hayat". *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi* IV/1 (2020), 45-60.
- Karakuş, Nadir. *Nureddin Zengî*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Kesik, Muharrem. "Sultan I. Mes'ûd – Nüreddîn Mahmûd b. Zengî İttifakı ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılışı", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 83-99.
- Koprman, K. Yaşar. "Nureddin'in Faaliyeti". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/6 (1966), 505-520.
- Kök, Bahaeddin. *Nûruddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumlar Tarihindeki Yeri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

- Kök, Bahattin. "Nûreddin Zengî, Mahmud". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/256-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Küçüksipahioğlu, Birsal. "Musul ve Halep Valisi İmâdeddin Zengi'nin Haçlılarla Mücadelesi". *Şarkiyat Mecmuası* (2020), 103-126.
- Oflaz, Abdulhalim. "Nûreddîn Zengî'nin, Salâhaddîn Eyyûbî Eliyle Gerçekleşen Hayalleri". *Journal of Islamicjerusalem Studies*, "Nureddin Zengi" Özel Sayısı, (2018), 19-34.
- Polat, Ziya. "Nureddin Zengi'nin Dımaşk Hâkimiyeti ve Bilâdüşşâm'da Birliğin Sağlanması". *Kadim Akademi SBD* 3/1 (2019), 1-15.
- Tetik, Hayati. "Eğitim Kurumları Olarak Selâhaddîn Eyyûbî Döneminde Medreseler". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2019), 265-286.
- Tay, Ömer. "Sultan Nûreddîn Zengî'nin Yaşamında Sûfilerin Yeri ve Onun Dönemindeki Tasavvufî Faaliyetler". *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/2 (2021), 984-1006.
- Turan, Abdulkadir. *Haçlıların Kâbusu: Nûreddin Zengî*. İstanbul: Erdem Yayınları, 2019.
- Turan, Abdulkadir. "Nureddin Mahmut Zengi'nin Faaliyetleri ile Dul Kalan Haçlı Kadınlarının Haçlılar Açısından". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 139-160.
- Turan, Abdulkadir. "Nûreddin Mahmud Zengî'nin Başarılarında Türkmenlerin Katkısı". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33/1 (2018), 205-234.
- Turan, Abdulkadir. "Nûreddin Mahmud Zengî'nin Faaliyetlerinin Şekillenmesinde Depremlerin Etkisi". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* 3/6 (2017), 1-34.
- Turan, Abdulkadir. "Nûreddin Mahmud Zengî Devri'nde (541-569/1146-1174) İlimiye Sınıfı". *Journal of Islamicjerusalem Studies*, "Nureddin Zengi" Özel Sayısı, (2018), 35-50.
- Türkücü, Muhammed. *Nureddin Zengi'nin Haçlılarla Mücadelesi ve Siyasi Birlik Çabası (1146-1174)*. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yağmur, Mehmet Emin. *Nureddin Mahmud b. Zengi'nin Haçlılar ile Mücadelesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yılmaz, Harun. *Zengî ve Eyyubî Dımaşk'ında (1154-1260) Ulema ve Medrese*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Yıldırım, Tuğçe. *Nureddin Mahmud Zengi ve İslam Tarihindeki Yeri*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.